

مدثر نظر (NET/JRF, SET)

دانشجوی دوره دکتری

بخش فارسی، دانشگاه کشمیر

'ملاً محمد توفیق، شاعر برجسته کشمیر'

گر کدورت زده ام عیب مکن کز غم دهر
آنقدر وقت نیام که بخود پردازم
گر خراباتی ورنند و بدکارم توفیق
بر خطا پوشی و الطاف الهی لازم
بی تردید یکی از ابراهای موثر در انتقال فرهنگ،
زبان است. هر زبان مجلای دستاورهای تمدنی و فرهنگی
گسترده جغرافیای خود است و باتأمل در هر زبانی می توان
داوری عمومی و نسبتاً دقیقی از اعتبار فرهنگی هر زبان به
دست آورد. کشمیر از لحاظ زبان و بالخصوص ادبیات
فارسی خطه معروف سراسر جهان می باشد. یکی از علت
های بزرگ این، سخن سنجی و شعر فهمی سلاطین و
استانداران این دیار می باشد. تاریخ کشمیر به چهار عهد
متقسم توان کرد: دوره پیشین راجه های هنود که ذکر شان در
راج ترنگنی شده، دوم دوره سلاطین که شاه میریان، چکان

برسر اقتدار کث میر جاه و جلال متمکن بودند، سوم دوره چغتائیه یا مغولان و چهارم دوره شاهان درانیه یا افغانان می باشد (۱). وقتی که اسلام به کشمیر راه یافت زبان فارسی زبان رسمی و علمی این دیار شد. اولین پادشاهی که بنابه گفته مورخان مشرف به اسلام شد رینچن شاه می باشد. وی از دست سید شرف الدین بلبل شاه با اهل و عیال مشرف به اسلام شد (۲) بعد از آن سلاطین شاه میر بنیاد گذاران زبان و ادبیات فارسی به شمار می روند. در سال ۵۷۲۳ به اتفاق اعیان ملک شمس الدین شاه میر بر سریر سلطنت نشست (۳) از همین جابنای فارسی مستحکم تر شد و این زبان، زبان رسمی این دیار شد. بعد از آن چکان، مغولان و افغانان هم در ترویج زبان و ادبیات فارسی کاهای یاد داشتنی را انجام دادند. می خواهم که از شاعر برجسته کشمیر ملا محمد توفیق سخنی به رشته تحریر در آورم.

ملا محمد توفیق کشمیری یکی از شاعران برجسته کشمیر می باشد. اسم اصل وی لاله جو می باشد و بنابه گفته مورخان در سال ۱۲۹۶ میلادی در شهر سریناگر متولد شد (۴) او به قبیله جد و ها تعلق داشت که در جوار مسجد جامع سریناگر واقع است. درباره ایام طفولیت و تعلیم و آموزش وی هیچ چیز و اطلاعی در دست نیست. از کجا درس می

گرفت؟ درباره علوم شرعیه و عقلیه چه هامی خواند معلوم نیست لابل از مطالعه کلام توفیق ظاهر می گردد که بر علوم عقلیه و شرعیه دست تامه داشت. درباره توفیق چندین نکته های مهم که در تواریخ مختلف نوشته شده اند ازین قرار است:

اصلح میرزای نویسد:

”توفیق جوان نومشوق خوش سخنی است“ (۵)

دکتر صوفی می نویسد:

”ملا توفیق نزد جامع مسجد سری نگر خانه

داشت و آنجا زندگی میکرد“ (۶)

جی. ایل. تیکومی نویسد:

”نام او لاله جو بود و بقول تذکره نویسان

بسال ۱۲۹۲ میلادی در شهر سرینگر متولد و

بسال ۱۴۸۵ میلادی در سن ۸۹ سالگی در کشمیر

وفات یافت“ (۷)

مورخ حسن می نویسد:

”از قبیلہ جڈ و هاست که در جوار مسجد جامع

سمت مغرب سکونت می داشت“ (۸)

غلام علی آزاد بلگرامی می نویسد:

”سر حلقه آن پنج کس محمد توفیق بود که توفیق تخلص

می کند و نام اصلی او لاله جو است“ (۹)

از مباحث و مطالعه تذکره های بالا می توان گفت که لاله جو محمد توفیق شاعر کشمیری نژاد بود و در سال ۱۲۹۲ میلادی متولد شده در سال ۱۷۸۵ میلادی وفات یافت. درباره زندگی ابتدایی و تعلیم و تربیت و امور های دیگر اطلاعی در دست نیست سعی خواهم کرد که از کلامش چیزی منقول شود از آن معلوم می شود که توفیق بر زبان عربی و فارسی مهارت تامه داشته است از شعر زیر فهم و ادراک وی میتوان دریافت.

نیست کس از کس ز لطفت کم ببرگ سازها

گر همه مور است دارد بر سلیمان نازها (۱۰)

درباره ازدواج وی از شعر زیر می توان گفت که زندگانی متاهلانه بسر برده و اهل و عیال هم داشته است:

یا رسول الله بفریادم برس جا کرده تنگ

در حریم خاطر بر صبر و آرام و قرار

بار محنت، بار غم، بار گنه، بار عیال

همچون آن منزل که دروی لشکری افکنده بار (۱۱)

الان سعی می کنم که آیا کمالات علمیه داشت یا نه چون در شعرای نام چین هم منجم می باشند. شعر زیر بر منجم بودن وی دلیل می باشد که از آن نقل و حرکت اجرام فلکیه را

مسخر توان کرد.

شد برون از تنگنای جوت دیگر آفتاب

گشت ایوان حمل را شمشه زر آفتاب

درباره مسلک خود می گوید:

ای که از توفیق پرسی نشان گویم چیست؟

کم ترین خاکی ز راه شاه جیلانی بود

ازین قرار این امر محکم تر می گردد که وی به مسلک

سنی تعلق داشت وقتی که سکه جیون مل چندتن از شاعران

کشمیر بر نوشتن شاه نامه مامور ساخت ملا توفیق هم در آن

مجلس استقرار دایمی یافته ملک الشعرای وقت شد. صرف

نظر از احوال وی این امر مرتسم و محکم تراست که آثار وی را

در نظر داشته باشد. تاریخ کشمیر که به نام شاهنامه کشمیر

معروف است قطعه ای از آن که بنام 'احوال ملک کشمیر'

معروف است از کلام این شاعر نام چین می باشد (۱۲) مثنوی

متذکره از اشعار زیر شروع می شود.

خدایا همه ملک امکان تراست

شهان بن فرمان و فرمان تراست

فرازان هفت منظر توی

فروزنده چشم اختر توی (۱۳)

در این مثنوی شاعر صنایع و بدایع هم بکار برده گرما

مطالعه مثنوی از نظر دقیق کنیم نقاط مهمه درباره تاریخ
کشمیر می توان یافت. منظر کشی و استعارات علمی چنان
بکار برده شده است که اهل زبان هم به ورطه حیرت می افتد.
این مثنوی کم و بیش دو هزار ابیات دارد. صرف نظر از
مثنوی متذکره در کلیات غزلیات پُر مغز هم است از غزل زیر
ذوق و ادراک توفیق و شعر گوئی وی میتوان دریافت:

آن چشم سرمه سارا من خوب می شناسم
آن ترک خود نما را من خوب می شناسم
حرف وفای خود را با دیگران بگوئید!
ای گلرخان شما را من خوب می شناسم
دارد دل غلط کار چشم بره و گرنه
آن وعده نافرمان خوب می شناسم
خواهد گرفت توفیق دامن وصلت آخر
ابرام این گدارا، من خوب می شناسم (۱۴)

علاوه بر غزلیات توفیق قصاید هم دارد که در مدح راجه
سکه جیون مل، منعم الدوله، میر فقیر الله کنت و حیات الله
خان نوشته شده است علاوه بر قصاید و غزلیات کلیات
مخمسات، ترجیع بند، ترکیب بند و قطعات هم دارد (۱۵)

الان به معاصرین وی می پردازیم. هفت تن از شاعران
دوره افغانان که بر نوشتن شاهنامه مامور بودند آنان را

معاصرین توفیق میتوان گفت. یکی از معاصرین وی
عبدالوہاب شایق می باشد. شایق در شهر سریناگر متولد شد.
درباره آبا و اجدادش مورخان مہر بہ لب اند ولی از مطالعہ
تذکرہ این قدر معلوم می شود کہ بعد از رسیدن بلوغت در
پرگنہ کھویہامہ امام مسجد شد. بہ صوفیاء و اولیاء عقیدت
مخصوصی داشت. ریاض السلام از نوشته اوست کہ حصہ
زیادی از شاہنامہ کشمیر منقول است از شعر زیر شعر گویی
شایق را درک توان کرد (۱۶)

مرا باز بوی بہار آمدہ

شمیم سرکوی یار آمدہ

دلم باز چون غنچہ گل شگفت

دما غم ز کیفیت مل شگفت

راستان را اگر با زر الفت نباشد بہتر است

چون الف با زر شود و نقش آذر است (۱۷)

علاوہ از این محمد علی خان متین کہ در سال ۱۱۳۱ھ در
کشمیر متولد شد. در نوشتن سناہنامہ در مجلس شعرای
کشمیر شامل بود از اشعار زیر درک و فہم شعر گویی شاعر
موصوف آشکار خواهد شد کہ در شعر گویی بی نظیر بود.

دی لبسوی غیر من ای بی وفا دیدن چہ بود؟

در حضور من از او احوال پرسیدن چہ بود؟

دیدن و پرسیدن احوال هم سهل است و سهل
باز از فریاد او از راه گردیدن چه بود؟
باز گردیدن ز فریادش مسلم داشتم
حرف پیهانی از و در گوش پرسیدن چه بود؟
گفت خامش ای متین کاینها مگر نشنیده
بی و فایی راه و رسم ما است پرسیدن چه بود (۱۹)

علاوه بر این شاعران محمد جان بیگ سامی، ملا محمد
رفیع، ملا یحیی، حسن راجع، رحمت نوید بانڈے معاصرین
توفیق هستند که شاعران برجسته دوره افغانان می باشند.
توفیق سربراه و رهبر این شاعران بوده و منصب ملک
الشعرای او را تفویض شده بود در این امر هیچ مبالغه نبا شد
اگر بگوییم که توفیق بزرگترین و برجسته ترین شاعر دوره
افغان در کشمیر بوده است.

منابع و حواشی

- (۱) ویلی آف کشمیر، سروالترلاونس، ص ۱۷۹
- (۲) کشمیر کے فارسی ادب کی تاریخ، عبدالقادر سروری، ص ۱۶.۱۵
- (۳) تاریخ حسن، غلام حسن کھویہامی ج ۲، ص ۱۶۸
- (۴) پارسی سرایان کشمیر، دکتر گرداری لعل تیکو، ص ۱۲۱
- (۵) تذکرہ شعرای کشمیر از اصلح میرزا ص ۲۷
- (۶) کشمیر، ج ۲، جی، ایم، ڈی، صوفی بحوالہ تذکرہ شعرای کشمیر
- (۷) پارسی سرایان کشمیر ص ۱۲۱
- (۸) تاریخ حسن، ج ۲، ص ۲۴-۲۵
- (۹) خزانہ عامرہ، غلام علی آزاد بلگرامی، ص ۱۱۵
- (۱۰) احوال ملک کشمیر نوشتہ ملا توفیق است و در کتابخانہ مرکزی دانشگاه کشمیر موجود است کلیات توفیق زیر شمارہ ۵۳۳
- (۱۱) همان مآخذ، ص ۱۹۲
- (۱۲) پارسی سرایان کشمیر ص ۱۲۳
- (۱۳) کلیات توفیق ص ۲۰
- (۱۴) همان مآخذ ص ۱۸۲
- (۱۵) کلیات توفیق زیر شمارہ ۲۷۶-۵۳۳ اوراق دارد.
- (۱۶) تاریخ حسن ج ۲ ص ۲۰
- (۱۷) تاریخ حسن ج ۲ ص ۲۰
- (۱۸) تاریخ حسن ج ۲ ص ۲۱
- (۱۹) تاریخ حسن ج ۲ ص ۲۰